

- ב. נחלקו הפוסקים האם מחשבים שלש שעות מעלות השחר (מג"א) או מהנץ החמה (הגר"א, הגר"ז). וכן נוהגים רבים (עפ"י חזו"א; אג"מ), אם כי לכתחילה עדיף להקדים (עפ"י משנ"ב נח. ובשו"ת רב פעלים (ח"ב ב) כתב שהמנהג במקומו לחשב שלש שעות מעמוד השחר. וכן פסק הגר"צ אבא שאול שליט"א (אור לציון ח"ב ו, א) לבני ספרד ההולכים אחר פסקי מרן הבית-יוסף, לחשב שלש שעות מעלות השחר).
ג. שעות הללו 'שעות זמניות' הן. כלומר כל שעה היא אחת חלקי שתיים-עשרה של הזמן שמעלות השחר לצאת הכוכבים – לדעה האחת, או מזריחת החמה עד שקיעתה – לדעה השנייה (פוסקים).
ד. בענין שעות 'הנץ' – כתב הרמב"ם (בתשובה רנה): 'ודיוק הזמן אינו מחויב אלא הוא לפי מה שמתקבל על דעת המתפלל, שהוא הוא הזמן' (וכן מובא בשם החזו"א למעשה. וע' לעיל ג. גבי מאן דגני בבית אפל, כיון דשמע קול תינוק...).
ה. המאחרים זמן ק"ש בשביל ציצית או תפלין – טועים, אלא יקרא ק"ש בלא ציצית ותפלין, וכשיזדמנו לו – יניחם ויקרא בהם ק"ש או פרשה אחרת או מזמור תהלים. ואפילו הוא רק מסופק שמא יעבור זמן ק"ש, אין להמתין על טלית ותפלין (פוסקים).

דף י

- יב. א. אלו הלכות והנהגות בעניני תפילה מובאות בסוגיא?
ב. הקורא את שמע לאחר שלש שעות – האם מברך ברכות קריאת שמע?
ג. אלו הנהגות ולקחים למדנו מחזקיהו המלך בחליו ומאלישע בבית השונמית?
א. מסופר בסוגיא על אותם בריונים שהציקו הרבה לרבי מאיר והיה מתפלל שימותו. אמרה לו ברוריה אשתו שיש להתפלל שיחזור בתשובה (יתמו חטאים – ולא חוטאים), וכך עשה, ותפילתו נענתה.

אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם – אל ימנע עצמו מן הרחמים (הן יקטלני לו איחל). וכן עשה חזקיהו בחליו לאחר שישעיהו אמר לו שנגזרה עליו מיתה בזה ובבא – ונענה, והוסיפו לו עוד חמש עשרה שנה.

[חזקיהו המלך גנו ספר רפואות (כדי שיבקשו רחמים. רש"י. וכ"כ כמה ראשונים. ואולם הרמב"ם (בפיה"מ פסחים ספ"ד) דחה פירוש זה. וע"ע רמב"ן בחקותי; שו"ת הרשב"א תיד; הפרדס (לרש"י) תמורה ז. וע' בפירוט ב'ענינים למשפט' כאן] – והודו לו חכמים].

אמר רבי יוחנן א"ר יוסי בן זמרא: כל התולה בזכות עצמו – תולין לו בזכות אחרים [כמו שמצינו בחזקיהו], וכל התולה בזכות אחרים – תולין לו בזכות עצמו [כענין שנאמר במשה].

א"ר יוסי ב"ר חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך. וכן שנינו: לא יעמוד אדם לא ע"ג כסא, שרפרף, ולא במקום גבוה, ויתפלל (זכר לדבר: ממעמקים קראתיך ה'; תפלה לעני כי יעטף, ואין גבהות לפני המקום).

מקום גבוה – היינו ג' טפחים ויותר. נחלקו הפוסקים בעומד על כסא או שרפרף שאינם גבוהים ג' טפחים.

עוד כתבו שהש"ץ מותר לו לעמוד על גבי מקום גבוה כדי להשמיע קולו לקהל. ויש מן

האחרונים שכתבו שבמקום שיש בדבר משום ביעתותא – אסור. וכתב המגן-אברהם: עתה נהגו שהמקום שהש"ץ עומד עליו הוא עמוק משאר בית הכנסת – משום 'ממעמקים קראתיך ה', ולכן נקרא הש"ץ בכל מקום 'יורד לפני התיבה'. (ערש"י ר"ה לב. וכן להלן כט. מכונה סילוק החזן 'העלאה'). ולמעשה לא נהגו כן עתה (ע' אג"מ או"ח ח"ב כו).
מקום החולק רשות לעצמו, כגון שהוא מוקף מחיצות כבימה, או ששטחו ארבע אמות על ארבע – מותר (עפ"י פוסקים צ,א-ב).

ואריב"ח משום ראב"י: המתפלל צריך שיכוין את רגליו, שנאמר ורגליהם רגל ישרה. גם מי שאינו יכול לדבק רגליו זו לזו, יסמכם עכ"פ כמה שאפשר לו. וכן אם יכול להסמיך מקצת מהרגלים ול"ו, עדיף כן מהרחקה גמורה (אגרות משה או"ח ח"ה לה,ו). יש נוהגים לרווח בין כפות הרגלים בצד האצבעות (ע' תר"י), אבל הפוסקים דחו דעה זו. ולכן להלכה אין לעשות כן. וש"ץ הנוהג כן מחמת שראה לאבותיו או רבותיו שנהגו זאת – אין להניחו להתפלל אפילו כבר התפלל שנים רבות, אלא חייב לנהוג כפי ההלכה, כנהוג במקום שהוא נמצא בו עתה. ורק אם אינו יכול לעשות כן מצד המציאות – יש להניחו (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה לה,ה).

ואריב"ח משום ראב"י: לא תאכלו על הדם – לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכל העושה כן עליו הכתוב אומר ואתי השלכת אחרי גוך – גאיך.

א. כתבו ראשונים (עפ"י ראב"ה. ודלא כהרי"ף – מובא באבודרהם), שמותר לשתות מים, כי אין שייך במים גאווה. וכן כל כיוצא בזה (פוסקים. וראב"ה (ל) כתב שלא אסרו אלא בדבר המשכר).
ב. התחיל לאכול קודם עלות השחר, נחלקו הראשונים האם צריך להפסיק כשיגיע זמן תפילה, אם לאו.

ג. הצמא והרעב ביותר, מותר לו לאכול ולשתות – אם אין יכול לכווין בתפילתו (פוסקים).
ד. המנחת-חינוך (רמח) צידד לומר בדעת החינוך שאסור הדבר מן התורה, דלא כשאר ראשונים (וכ"מ גם בחדושי הרא"ה, שיש מייחסים אליו את ספר החינוך). וכן כתב הגר"ב צ אבא שאול (אור לציון ח"ב ז,ח בבאורים) בדעת הרמב"ם. וע' פסיקתא זוטרתי (עקב): 'השמר לך פן תשכח... זה הפורק עומ"ש אוכל בלא תפלה...'. וע' בספר הזכרונות לר"צ הכהן, בסו"ס דברי סופרים, עמ' 51).

ב. הקורא את שמע בשחר לאחר עונתה, לא הפסיד הברכות. כן שנו בברייתא, ודלא כלשון אחת בדברי מר עיקבא.

א. נחלקו ראשונים עד מתי קורא הברכות; י"א עד ד' שעות, שהוא זמן תפילת השחר (לר' יהודה) והברכות הריהן כתפילה (רא"ש בשם רב האי גאון; טשו"ע נח,ו), וי"א עד חצות (שי"א שעד חצות זמן תפילה), והרמב"ם (ק"ש א,ג) כתב: כל היום. ופסק המשנ"ב (סוסי"י נח) שאין לומר הברכות לאחר שעה רביעית, והמברך לאחר מכן הרי ברכותיו לבטלה. וצדד בבאור-הלכה שאפשר אם נאנס מלקרוא עד ד' שעות, יש לסמוך על המקלים לקראה בברכותיה עד חצות (וכן משמע שנקט לעיקר למעשה, במשנ"ב עא סק"ד). ופוסקי קהלות ספרד כתבו שגם באונס לא יברך אחר ד' שעות מהנץ-החמה (עפ"י אור לציון ח"ב ו,ד; ילקוט יוסף). וכתבו שלכתחילה יש לאמרו עד ד' שעות מעלות השחר ולא מהנץ החמה, ואפילו אם יאלץ משום כך להתפלל ביחיד. אור לציון ח"ב ו,ה).

- ומכל מקום חייב לקרוא פרשת ציצית או שאר פסוקים שיש בהם הזכרת יציאת מצרים (פסוקים).
- ב. נראה פשוט שגם אם קרא שמע בזמנה ללא ברכות, חוזר וקוראה עם ברכותיה בשעה רביעית. ובמשכנות יעקב פקפק בזה (עפ"י משנ"ב נה סקכ"ד; באור הלכה ר"ס ס – כמסקנת השו"ע שטוב לחזור ולקראה שוב, אבל לדברי רב האי והרשב"א די לקרוא הברכות לבדן. וע' מנחת שלמה (ח"ב ד, יב) שנראה שגם לדעת הרמב"ם מעיקר הדין יכול לקרוא הברכות לבדן ורק משום מצוה מן המובחר יקרא עמהן ק"ש).
- ג. לכאורה יש לדייק מלשון המשנ"ב (נח סק"ה) שמתר להתפלל ביחידות ולקרוא את שמע בברכותיה בתוך ג' שעות, מאשר לומר ק"ש בעונתה ללא ברכות, ולהתפלל אח"כ עם הציבור. ואפשר לעשות גם להפך. ואין הדבר מוכרע. וצ"ע. ובשו"ת פרי יצחק (ח"א א) צידד שכן ראוי לעשות. ע"ש. ואולם אין המנהג כן).
- ד. כשקורא לאחר הזמן, נראה שהוא כקורא בתורה ולא נאמרו בו כל האזהרות שנאמרו בקריאת שמע, דקדוק באותיות ואיסור רמיזה וכו' (עפ"י מנחת שלמה ח"ב ד, יב).

- ג. למדו ממעשה דחזקיהו וישעיהו, שאין לו לאדם להכנס לכבשונו של מקום אלא יעשה כמצווה עליו, כחזקיהו המלך שראה ברוח הקדש שיצא ממנו זרע שאינו מהוגן, ובשל כך נמנע מפריה ורבייה. והוכיחו הנביא על כך, ושמע לקולו.
- ועוד למדו ממעשה זה שלעולם אל לו לאדם להתיאש מן הרחמים. ועוד למדו, שראוי לו לתלות בזכות אחרים ולא בזכותו, כנזכר לעיל.
- וממעשה דאלישע למדו שהרוצה להנות – יהנה, כאלישע [והרוצה שלא להנות – אל יהנה, כשמואל הרמתי]. וכן למדו מן השונמית שהאשה מכרת באורחים יותר מן האיש.
- כל המארה תלמיד חכם בתוך ביתו [וי"ג: מאכילו ומשקהו] ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין (עבר עלינו תמיד). וע"ע להלן סג:

דף יא

- ג. א. כיצד קורין קריאת שמע – בשכיבה, בישיבה, בעמידה או בהליכה?
- ב. הטרוד בטרדה של מצוה או של רשות – מה דינו לענין קריאת שמע?
- ג. ברכות קריאת שמע – כיצד נוסח פתיחתן? האם רשאים לשנות מן המטבע, לקצרן או להאריך?
- ד. אלו הן ברכות התורה, ועל איזה לימוד צריך לברך? ברך 'אהבה רבה' האם נפטר מלברך על התורה?
- א. בית שמאי אומרים: בערב כל אדם יטה ויקרא ובבוקר יעמוד (ובשכבך ובקומך – שכיבה וקימה ממש). ובית הלל אומרים: כל אדם קורא כדרכו, עומד, יושב, מוטה, או הולך (ובלכתך בדרך), וכן עוסק במלאכה וקורא.
- א. מוטה היינו שוכב על צדו. ויש מי שמחמיר בשכיבה ומתיר רק לישב ולהטות. 'ולא נתברר לי' (ספר הבתים הל' ק"ש שער ג, סה).
- ב. עוסק במלאכה שהתירו בית הלל, דוקא בפרשה שניה אבל בפרשה ראשונה (ע' להלן טו; או"ח סג, ז), וי"א בפסוק ראשון – אין עוסק במלאכה.
- וכן לענין הליכה, עד 'אהבת' וי"א עד 'על לבבך' מצוה לעצור ולקרוא (ראשונים עפ"י גמרא להלן יג: טו.).